

A levélíró

Márai Sándor

FRIED ISTVÁN

Tanulmányvázlat

Én a magányban, a sértődésben életem
(A gyertyák csonkig égnek)
Nincs otthonod, hazád más
Csak a betű, amelyen nincsen áldás
(Verses könyv)

Született 1934-ben Budapesten. Irodalomtörténész. Jelenleg a JATE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének egyetemi tanára. Márai Sándorról szóló tanulmánykötete „...egyszer mindenkinek el kell menni Canudosba” címmel 1998-ban jelent meg. Legutóbbi írását 1998. 9. számunkban közöltük.

¹Csokonai Vitéz Mihály *Összes művei, Levelezés*, s. a. r.: Debreczeni Attila Bp., 1999.

²Kosztolányi Dezső: *Levelek-naplók*, s. a. r.: Réz Pál, az 1933-34-es naplót s. a. r.: Kelevéz Ágnes és Kovács Ida, Bp., 1996.

A magyar irodalom legjelentősebb egyéniségei terjedelmes és az életmű értelmezése szempontjából nélkülözhetetlenek bizonyuló levelezés-kötegeket hagytak hátra. A köztudat mindenekelőtt Kazinczy Ferenc mára huszonhárom vaskos kötetre rúgó leveleit véli az életmű perdöntően fontos, a magyar prózastílus alakulástörténetében lényeges szerephez jutó dokumentumainak, a nemrég kiadott Csokonai-levelezés-kötet¹ nemcsak ismeretlen vonásait tárja föl az ifjan elhunyt debreceni poétának, hanem a „misszilis”-levél műfaji változatával is szolgál. A 20. század magyar irodalmának kutatói inkább sejtik, mint pontosan tudják, hogy Babits Mihálynak az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött hagyatékában az összegyűjtött-rendezett levelek összkiadása mily meglepetéseket ígér. A megannyi szerkesztő, fordító, költő, sértődött (sérülékeny) magánember olykor mily leplezetlenül lép ki a többnyire óvatosan, helyenként szinte „diplomatikusan” fogalmazott írásokból, de Kosztolányi Dezsőnek nemrég megjelentetett leveleskönyve² sem pusztán kordokumentum: nemegyszer írói magatartásváltozat bontakozik ki a különféle (nyelvű) levelekből. A Márai-hagyaték igen töredékesen maradt ránk, a II. világháború elpusztította az 1945 előtti időszakból származó dokumentumok jelentős többségét, így a Máraihoz ekkor írt levelek nem vagy csak véletlenül maradtak ránk. Márai saját kezűleg vagy gépelve írt, küldött leveleinek egy része valamiképpen megőrződött, és különféle hazai és külföldi könyvtárakban lelhető fel. Hogy Márai a levelező szerzők közé tartozott, s ha sikerülne valakinek valamennyi föllelhető levelét összegyűjtenie, az feltehetőleg több vaskos kötetre rúgna, csupán az első felmérés kissé hevenyészve levont tanulsága. Annál is inkább, mert Márai élete itthon és külföldön egyre inkább a „telefon” korszakába nőtt bele; a személyes közlés meghittsége és ugyanakkor rejtettsége mégsem pótolhatta az írásbeliséget, amelyet Márai „íróként” nemegyszer hangsúlyozottan a szóbeliség fölé emelt. Nem pótolhatta már csak azért sem, mivel számára a telefon—levél viszonylat több íz-

ben a jelen—múlt dichotómiájaként, egy életforma-váltás jelzéseként jelenik meg. Jóllehet Márai riadtan figyelte a (technikai) civilizáció erőszakos térhódítását, egy élhető világ szétesési tüneteit, a felgyorsult élettémpót (*Lassan élni* című cikkében azonban tudni véli, hogy „minden kornak más az életüteme”. *Pesti Hírlap*, 1937. 09.), rámutat a 20. században élés vitathatatlan előnyeire is: míg az egyik oldalhoz sorolja a gépkultúrát, a „sofőr-típus”-t, a másakra a szociális biztosítást, a munkáskönyvtárakat, a „tömeggyógyítás”-t (*Vasárnapi krónika*. Bp., 1943. *Aranykor*, 1937. 02. 28.). A legújabb kor megszüntette a szó legnemesebb értelmében vett társasági életet, az espresso „allegorikus hely”-lyé vált: „Sikerének titka, hogy van benne valami sietős és olcsó, mint az egész új életben” (*Espresso*, *Pesti Hírlap*, 1940. 02. 17.). A *Füves könyv* keserű megállapítása szerint: „A világ egyre jobban hasonlít egyfajta Woolworth-áruházra, ahol egy hatosért megkapni mindent, silány kivitelben, ami az élvező tömegek napi vágyait gyorsan, olcsón, krajcáros minőségben kielégítheti.” Ugyanez a Márai a legelső magyar írók közé tartozott, aki kedvvel vezette saját autóját, és igazi sérelemként élte meg, amikor a világháború alatt erről a kedvteléről le kellett mondania.

Egy 1941-es (06. 29.) írásában *A boldog nemzedék* minéműségét fejtegeti, családi levelezésben tallózva. Rádöbben, hogy a boldognak gondolt békeidők nemzedéke sem volt maradéktalanul boldog, mivel a „civilizáció válságába átmerevedett európai kultúra” fordulását sejtette meg. A levelek főszerephez jutnak, valaha még tudtak levelezni egymással az emberek.

Innen már csak egy lépés annak belátása, hogy Márai életmódjához, életfelfogásához hozzátartozott a levelezés (is). Részint változó életkörülményei késztették levelek küldésére, külföldi tartózkodása idején természetesen ez bizonyult a kapcsolattartás legcélszerűbb eszközének, az Újság szerkesztőjeként sem mindig telefonon bonyolította le a megbeszéléseit, a kéziratok gondozását,³ emigrációjában pedig létformaként jelölte meg a levelezést, mint azt a *San Gennaro vére*ben írja: „...vannak másféle idegenek, (...) akiknek már nincs semmiféle hazájuk. Ilyesfajta idegenek számára fontos a posta...”

Márai levelei között tallózva egyrészt kitetszik, mennyi a Budapestről Budapestre küldött levélbeni üzenet, másrészt: a levelek mennyire következnek életelveiből, amelyeknek egyik legfontosabb jellemzője a méltányosság érvényesítése (*Pesti Hírlap*, 1944. 01. 15.). Ebbe belefoglalják a tapintat, a türelem, a személyiség őrzése, nem utolsósorban a romantikából a századfordulóra átmentett hit a szavak és kiváltképpen a felelős fogalmazás megőrző-teremtő erejéről. Míg egyfelől Márai regényíróként elismerte a nyelvi uralhatatlanság okozta, eleve ambivalens írásbeliség antinómiáit, másfelől viszont életmóddá, „világnézetté” kívánta avatni (olykor regényei szereplőinek szájába adva, máskor közvetlenebbül, újságcikkekben „meghirdetve”) az írásban-létet, ellentmondásosságát, kalandszerűségét.⁴ A *Szindbád*

³Erről tanúskodik például gépiratos levele Lenkei Henrikhez. OSZK Levelestár. Innen tudjuk meg, hogy az „Újság vasárnapija” (a levélben így!) szépirodalmi rovatát az író gondozta.

⁴„A napló, a legbizalmasabb is, mindig az emberiségnek készül, s ezért talán őszintébb, ha őszintén bevalljuk, hogy nem tudunk egészen őszinték lenni, írók, semmiféle írásunkban, leveleinkben és naplójegyzeteinkben sem.” In: *Ég és föld*, Bp., 1942, 102.

hazamegyben olvasható: „Most már tudta néha, hogy eltévedt az életben (...) Nem okolhatott mást, mint természetét, mely az irodalom végzetes kalandjába eltévedt úriembert örökké üzte két világ partjai között”.

⁵Vö. Szabó Zoltán: *Korunk könyve*. In.: Uő.: *Hazugság nélkül* III. 1992., Bp. 161-167. „A prózairó Márai cikkeiben lírikusabb a költő Kosztolányinál. Kosztolányinál a mondat zárt keretbe fogja a hangulatot. Márainál a hangulat hullámoztatja a mondat folyamat. Kosztolányinál minden fény és árnyék. Márainál minden lengő pára és ködöket terelgető szellő. Kosztolányinál kontúrok ugranak elő élesen, Márainál színtoltok mosódnak el. Kosztolányi rajzol, Márai fest. Tűnődve fest és líraian, pátosz ellen fanyarsággal védekezik.” (162) Szabó Zoltán leírását jó részt a Márai-levelekre is alkalmazhatnók.

⁶Vö.: *A négy évszak* Bp., 1938, két karcolatával: 28, 278.

⁷Fried István: „...egyszer mindenkinek el kell menni Canudosba...” *Tanulmányok az ismeretlen Márai Sándorról*, Bp., 1998, 5.

⁸Uo.: *Honvagy a börtön után* című fejezet, 119-142.

A műfajait kereső művész-polgár hamar rálelt a levélre, amelynek távolságtartó „szubjektivitás”-ában kinyilváníthatta önmagát. Márainak általam ismert számos levelében (mint más műfajaiban) a feltárulkozás és a rejtőzködés mintegy kiegyenlíti egymást. „Lírája” verseiben ritkán talál adekvát formát, a regények nagymonológjaiban, nem egyszer újságcikkeiben inkább.⁵ A levelek óvatosan adagolják a napi események közlését, reflexióit és „lírát”-ját, világban való létének rosszérzéseit és helyteremtő igyekezetét, emlékezését és apró-cseprő, kiadói, üzleti és egyéb „magán” ügyeit.⁶ Márai Sándor szorgalmas újságíró volt, kedvelt szavával élve, „feladat”-ot gondolt teljesíteni, mivel összhangban „esztétikájá”-val az események alakulásáért felelősnek tudta az író és az irodalmat. Szorgalmas levelező volt, polgári elvei nem engedték, hogy ne válaszoljon a hozzáintézett levelekre, nemcsak jó ismerősök, pályatársak, barátok írásos üzeneteire, hanem a hozzáforduló érdeklődőkéire is. A könyvtári kéziratárak nem egy olyan Márai-levelet őriznek, amelynek címzettje ismeretlen,⁷ és talán még oly tüzetes kutatás sem lesz képes földeríteni, ki lehetett az a szerencsés, akinek Márai korrekten és szabatosan válaszolt a hozzáintézett kérdésekre. Mindehhez hozzá kell tennem, hogy Márainak egyik legkedvesebb szerzője az a Goethe volt, akinek levelezése hasonlóképpen alakult, nem is szólva a másik nagyra becsült pályatársról, Thomas Mannról, akinek tanáros pedantériájából szintén következett a válaszadás a különféle, nem mindig neves kollégáktól érkező levelekre. A magyar irodalomban éppen a levelező Kazinczy Ferencről írt Márai *A feladat* címen novellát, amelyben az ő Kazinczy-értelmezése a hajlékony-pontos magyar nyelv kialakításának még oly ellenállásba is ütközhető műveletében látja a fogságból kiszabaduló író életművének jelentőségét.⁸ Márai Sándor nemcsak írásaiban, hanem szinte a nyilvánosság előtt zajló életvitelében is tanúsította a polgári magatartás kulturális jelentőségét, és lényegében ennek az életmódnak való megfelelés magasabbrendűségét írta körül nem egy újságcikkében. Levelezése mindennek kiegészítő anyaga, ám ezentúl oly gondolatok formába öntése is, amely az életmű önértelmezését, egy magatartás önmegértését szeretné sugallni. Az alábbiakban közölt Márai-levelek különféle típusúak, így az efféle szerzői megszólalás változatai: jelzik, milyen gondossággal fogalmazta meg még lényegtelennek tetsző, esetleg pusztán formálisnak tűnő sorait is.

⁹MTAK Ms 4125/178-179.

¹⁰Feltehetőleg a Janus Pannonius Társaság felolvasó üléséről van szó. Ennek volt elnöke 1931-től Surányi Miklós (1882-1936) regényíró.

¹¹Zolnai Béla 1940-1945 között volt egyetemi tanár Kolozsvárott.

¹²Gara László e fordításának megjelenéséről nem tudok. Korábban *A zendülőket* fordította Marcel Largeaud-val (1931), ez Albin Michelnél 1992-ben újra megjelent. Ugyanebben az évben látott a kiadónál napvilágot Natalia Zarembo-Huzsvai et Charles Zarembo tolmácsolásában a *Vendégjáték Bolzanóban* francia változata: *La conversation de Bolzano*. Az *Egy polgár vallomásai (La confession d'un bourgeois)* francia megjelentetési évét Albin Michel 1995-re rögzítette (Trad. par Georges Kassai et Zéno Bianu). Márai más műveit Franciországbn más kiadó adta ki.

¹³Vö.: erről a 7. jegyzetben im.: 148-149.

¹⁴Kézzel írt levelek. MTAK Ms 5452/2-3. Kettejük ismerettségéhez vö.: Voinovich Géza: *Elnöki üdvözlő beszéd*. A Kistaludy Társaság Évlapjai. Új folyam 60. k. 1937-1940. Bp., 1940. Márait egy 1937. december 25-i előterjesztés alapján 1938. február 2-án választották taggá. Székfoglaló beszédét december 7-én tartotta meg.

Márai Sándor levelei Zolnai Bélához⁹

1.

29. 5. 1942.

Kedves Barátom,

hálásan köszönöm megtisztelő jóleső soraid, s azt is, hogy „vitted az urnát”. Én mindig szeretettel emlékszem vissza pécsi délutánokra, mikor Te — akut gyomorbajjal küszködve — szépen és okosan olvastál fel, s a szegény Surányi Miklós ült az elnöki székbén.¹⁰

Remélem, néhány nap múltán találkozunk Kolozsvárott;¹¹ addig is, míg kezet nem szoríthatunk, szeretettel üdvözöl

tisztelő, igaz híved
Márai Sándor

2.

9. 8. 1944.

Kedves Barátom,

köszönöm leveled. Sajnos, az Idegen emberek c. regényt már évekel előbb lefordította franciára Gara László; a kiadás jogát Albin Michel szerezte meg,¹² de aztán a háború elvette kedvét a vállalkozástól. Így, őszinte sajnálatomra, nem teljesíthetem a leveledben említett hölgy óhaját. Mindenesetre nagyon köszönöm a jó szándékot.

Őszinte üdvözléssel
régi híved
Márai Sándor

A két, kézzel írt levél Zolnai Béla hagyatékában őrződött meg. Az első feltehetőleg kapcsolatos Márai Sándor az MTA levelező tagjává választásának „procedúrájával”, a második adalék a francia-magyar irodalmi érintkezések egy akkor meg nem valósulható epizódjává alakulásához. A levelek mértéktartóan baráti hangja érzékelteti Márai viszonyát Zolnaihoz, aki ekkoriban Kolozsvárott volt egyetemi tanár. Másutt emlékeztem meg arról, hogy Zolnai láthatólag igen becsülte Márainak nemcsak írói tevékenységét, hanem bátor politikai állásfoglalását is.¹³

Márai Sándor levele Voinovich Gézához¹⁴

1.

Leányfalu, 1945. április 22.

Kedves Barátom,

leveled mély megrendüléssel olvastam. Feleséged halála nagy szomorúsággal tölt el; Veled gyászolok, s fáj, hogy egyedül maradtál.

Minden más veszteség, még Arany kéziratainak pusztulása is jelentéktelen az élet pusztulása mellett. A mi családunkban is tör-

téntek nagyon szomorú dolgok: feleségem édesapját vesztette el, akit nagyon szeretett. Aktív tiszt volt; az auschwitzi haláltáborban ölték meg, gázzal.

A háborút eddig túléltek, az ostrom ideje alatt nem voltunk Pesten. Budai lakásunk teljesen elpusztult (!), minden holminkkal, könyveinkkel együtt. De nemcsak a lakás, a ház is, a környék is. Itt maradunk Leányfalun.

Igazad van, hogy mert (!) Alagra mégy. Bizonyosan a munkába menekülsz; én is azt teszem. Életem hátra levő részében irodalommal akarok foglalkozni, semmi mással. És remélem, hogy nyugalmasabb időszakban viszontlátjuk egymás. Kedves Barátom, találd meg lelked nyugalmát. Írjál, minden megmaradt erőd-del. Nincs más hazánk, csak az írás.

*A régi barátsággal ölel
Sándor*

A boríték címzése:

Méltóságos

Voinovich Géza úrnak

A Magy. Tud. Akadémia Főtitkára

Budapest V.

Akadémia utca 1.

M. Tud. Akadémia

A boríték hátlapján: *Feladó: Márai Sándor Leányfalu*

(Képeslap: Genève. Ile de J.-J. Rousseau et le Mont Blanc)

2.

Szeretettel és nehéz szívvel gondol Reád, sokszor ölel
Sándor

Címzés:

Hongrie

Voinovich Géza úrnak

író, a Magyar Tud. Akadémia főtitkára

Budapest V.

Akadémia-utca 2.

Márai Sándor életrajzának alaposabb ismerői számára is meglepetés az a meleg baráti hang, amely a levélből és a képeslapból árad. Márai és Voinovich korábbi érintkezéseiről nemigen tudunk, ám nem valószínű, hogy csak a Kisfaludy Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagsága hozta egymáshoz ily közel a konzervatív világszemléletű Voinovichot és a liberális értékeket mindig nagyra tartó író. Mint ismeretes, Voinovich Arany László özvegyét vette feleségül, Szalay Gizellát, az ő haláláról értesülünk; a levél címzettje házassága révén szinte tulajdonosa lett

¹⁵Voinovich Géza:
Arany János életrajza
I-III. Bp., 1927-1938.

¹⁶*Napló 1945-1957,*
1990., Bp.; *Föld, föld!...*
Emlékezések, Bp., 1991,
„Délelőtt V.-nál az
Akadémián” Arany
megmaradt kéziratait
nézegetik. *Ami a*
Naplóból kimaradt,
Toronto, 1947, 1993,
261.

az Arany-hagyatéknak, amelyet Aranyról írt munkájában meglehetősen kiaknázott.¹⁵ A Voinovich-villát ért bombatalálattal a hagyatéknak itt őrzött része is megsemmisült. A halálesetek, az anyagi-szellemi veszteségek közös fájdalma sem elégséges magyarázat arra, hogy egyrészt Voinovich miért nem pusztán a gyászjelentést jutatta el az íróhoz, hanem, miként a válaszból kitetszik, ennél jóval személyesebb levelet írt, és Márai sem „protokolláris” feleletet küldött, hanem saját veszteségeiről is beszámolt. A levél nem egy passzusa egybevág részint a *Napló*, részint az önéletrajz¹⁶ idevonatkoztatható passzusaival, de a zárómondat Márai más, szépirodalmi munkáiban is visszaköszön. Kiváltképpen meglepő a képeslap; újra csak az a kérdés vetődik föl: miért éppen Voinovich a búcsú címzettje; vajon az akadémiai üléseken, könyvtáron kívül találkoztak-e? Netán másnak is írt hasonló sorokat Márai? Voinovich írói (például színműírói) babérokra is pályázott, Márai azonban feltehetőleg Arany kéziratának gondozóját, az Arany-kutatót becsülte benne — Arany János tisztelőjeként. Hogy Voinovich mennyit fogott föl a Márai-mű újszerűségéből, mára aligha dönthető el. E két levél semmiképpen sem „irodalmi” levelezés, ám biográfiai dokumentumnál több.

*Márai Sándor levelei Schmolka Jánoshoz*¹⁷

1.

Leányfalu, 1945. július 21.

Igen tisztelt Schmolka Úr,
köszönöm levelét. A darabból csak egy példányom van, az is a Vígszínháznál. A premier előtt nincs módom bárkinek is kiadni a kéziratot olvasásra. De a premier megállapodás szerint rövidesen, — valószínűleg októberben meg lesz, s akkor örömmel térek vissza szíves ajánlására.

*A viszontlátásig sokszor üdvözli
tisztelő híve Márai Sándor*

2.

Budapest, 1946. április 30.

Kedves Uram,
én ugyan nem írok semmiféle darabot, de örömmel beszélgetnék Önnel más kérdésekről, pld. az atomrombolásról, vagy arról, hol lehet öreg nadrágért kockacukrot szerezni, vagy az irodalmi neorealizmusról. Ha kedve van ehhez(!), legyen szerencsém a lakásnak nevezett alvóhelyen (II. Zárda utca 28) mondjuk május 8-án, szerdán, d.u. 5 órakor. Kitűnő feketével szolgálhatok; fölösleges mondani, hogy a kávé Laxék küldték Amerikából.¹⁸

*Választ kér és barátsággal üdvözli
jó híve Márai Sándor*

¹⁸*Ami a Naplóból
kimaradt. 1945—1946.*
Toronto, 1991, 168,
174-175.

¹⁹Vö. tölem: *Varázs — harmincnyolcszor. Márai Sándor színműve.*

Színháztudományi Szemle 1989, 149-170.

A színmű bemutatója 1945. december 14-én volt a Pesti Színházban.

Dolgozatot függelékében közlöm Márai első levelét Schmolkához.

²⁰18. jegyzetben in.: 52., 54. A kommunista sajtó támadásairól: 101-102.

²¹Erről utalásszerűen tölem: *Márai Sándor titkai nyomában.* Salgótarján, 1993, 37, 61. Uo.: közlök egy Krúdyhoz küldött levelet is.

²²7. jegyzetben in.: 140-141.

²³„*Ne félj az órendtől, te költő!*” Ég és föld, 182.

Az előzőektől eltérő hangvételű levelek; az elsőben a *Varázs* című színműről van szó,¹⁹ amelynek előadásáról másutt emlékeztem meg. Érdekesebbnek bizonyulhat a második levél, főleg keserűen (ön)ironikus hangvétele miatt. Márai ekkor már kezdi érzékelni kiszorulását nemcsak az irodalmi életből,²⁰ hanem a kritikus-i tudatokból is. Egyre több olyan írás lát napvilágot, mely kérdéssé teszi részint újabb műveinek korszerűségét, jóformáltságát (bizonyos igazságtartalommal), részint írói létezésének feltételeit vonják kétségbe (1948-ra teljes sikerrel!); a polgári író skatulyába gyömöszölik a Márai-életművet, s a polgári jelző egyre inkább pejoratív jelentéstartalom hordozója lesz. Márai naplójának, önéletrajzának fikcionáltsága aligha kétséges, ám ennek a fikcionáltságnak összetevői között a mindennapi élet dokumentálható eseményeinek fontos szerep jut. Schmolkához írt második levele mintegy dióhéjban összegzi az 1946-os esztendő pesti-budai tapasztalatait, és azt az elfordulást, amely Márainak az irodalmi „élet”-hez való viszonyát ekkoriban jellemezte. Ez sem úgynevezett irodalmi levél, nem foglal állást, pusztán a maga szituáltságát írja körül.

Ugyanakkor Márai irodalmi levelei közül is ismerünk néhányat. Így az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Babits-hagyatékból tájékozódhatunk Márai és a Nyugat szerkesztőjének előbb tartózkodó levélváltásairól, majd baráti viszonyáról;²¹ nem kevésbé lehetnek érdekesek a Magyar Tudományos Akadémia Kosztolányi-, Szabó Lőrinc-, valamint Hatvany Lajos-anyagának Márai-vonatkozásai.²² A személyesség és az irodalmi megnyilatkozás egyként föllelhető a levelekben.

Az eddigi Márai-monográfiák és -tanulmányok azzal teljesíteték feladatukat, hogy megalapozták a Márai-filológiát, megkísérelték kijelölni az író helyét a magyar irodalomban, és műelemzések révén mutatták be Márai küzdelmét egy korszerű(bb) magyar prózaírás megteremtése érdekében. A jövőben azonban az eddiginél talán jobban be kell(ene) vonni a leveleket is a kutatásba, nemcsak az életrajz hiányait egészíthetik ki, nem kizárólag Márai és az „irodalmi élet” témakörhöz kaphatunk néhány érdekes adatot, hanem az egyes művek (ön)értelmezése, sőt: jó néhány ars poetica-igényű megnyilatkozás is fölbukkan a levelekben. A mutatványként följebb közölt néhány levél részint érzékelteti: miféle leveleket írt egyáltalában az író (a családi levelezés más kérdéseket vet föl), és azt, hogy a levélírás rendszeres foglalatossága volt Márainak. Szigorú napirend szerint élt: a vállalt és látványosan megélt polgár-magatartáshoz rendszeres munkavégzés²³ tartozott, amelynek részeként tartható számon a levélírás, olykor az olvasókkal, a tanácskérőkkel kapcsolattartás eszközeként, olykor önként végzett szerkesztőségi feladatként, olykor a műveire reagáló kritikusok-pályatársak számára adott magyarázatként. A polgár-magatartást meghatározó vonásoknak (a Márai-pályaképből

egyébként az apa alakja magasodik ki) a nagyközönség, az olvasók előtti tudatosításhoz szintén hozzájárulhatott a levélíró Márai-ról sugallt „portré”. Ám a levélírás a magyar és a világirodalom hagyományaiba való beletartozás és/vagy bekapcsolódást is (Márai felfogása és magatartása szerint) egyértelműsítethette. Hiszen regényhősei közül még Casanova is művésznek, írónak hirdeti-gondolja magát, aki — ha más nem — ekkor még csak pénzt kérő levelet, pénzért verset ír, azonban, mint minden másnak, ennek is megfelelő formát kell adni.²⁴

²⁴*Vendégjáték*
Bolzanóban, Bp., 1940,
Egy író című fejezet.

Azt hiszem, a levélíró Márai kutatásra méltó téma, sokféle ágazó vonásai miatt, de önmagában is. Egyelőre még csak a fölmérhetetlen lehetőségekről lehet beszélni, sejtésről, hogy ebben a naplóhoz, önéletrajzhoz közel álló műfajban szintén figyelemre méltót alkotott, de legalábbis a levélírás közben otthonra, hazára lelt. Talán ezért fogalmazott annyi levelet. Mindezzel bizonyosan nagyon ellentétben egy sóhaja: „Pontosan az az ember hiányzik életemből, akinek levelet szeretnék írni.”²⁵

²⁵*Ég és föld, 220.*